

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:
ОДСЕК ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ЛИНГВИСТИКУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

38

2007

ММВ. бр. 13699

Чланови редакције: Др Мато Пижурица, ред. професор
Др Вера Васић, ред. професор
Др Љиљана Суботић, ред. професор
Др Ивана Антонић, ред. професор
Др Владислава Ружић, ванр. професор

Главни и одговорни уредник: Др Јасмина Грковић-Мејџор, ред. професор
Секретар: Мр Миливој Алановић, асистент

За издавача: Проф. др Љиљана Суботић, декан

Штампање овог броја подржало је Министарство науке Републике Србије.
Захваљујемо на подршци.

Штампа: КриМел, Будисава

ПРЕДЛОШКИ ГЕНИТИВ СА СЕМАНТИЧКИМ ОБЕЛЕЖЈЕМ
АБЛАТИВНОСТИ У ИМЕНИЧКОМ ИЗРАЗУ У ЈЕЗИКУ РОМАНА
ПРЕОБРАЖЕЊЕ ВОЈИСЛАВА ЛУБАРДЕ

Рађено под руководством
проф. др Иване Антонић

САЖЕТАК

У раду се разматрају именички изрази из језика романа *Преображење* Војислава Лубарде, односно предлошке генитивне конструкције са семантичким обележјем аблативности које представљају зависни члан забележених именичких израза а примарно су адвербијалног карактера. Након класификовања ових конструкција, према основним видовима манифестовања семантичког поља аблативности – удаљавање и потицање, трансформационом анализом утврђује се њихова синтаксичко-семантичка позиција, односно њихово значење у првом семантичком плану, као и однос употребе различитих аблативних предлога у конкретној реализованој позицији.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српски језик, синтакса и семантика падежа, аблативност, генитив, предлози ОД, ИЗ, С(А), Војислав Лубарда, *Преображење*.

1. Увод

Аблативни генитив, односно предлошке конструкције са семантичким обележјем аблативности често су разматране у досадашњој граматичкој литератури. Међутим, појединачна семантичка обележја, преко којих се аблативност испољава (нпр. *удаљавање, одвајање, удаљеност, потицање, порекло, извор, материја*) нису на свим местима јасно експлицирана као аблативна значења, нити су одређене генитивне конструкције тумачене истим типом аблативности.

Генитивне конструкције с предлозима *ОД, ИЗ, С(А)* у функцији прилошких одредаба за место Фелешко, у својој студији о генитиву, карактерише као оне са ужим аблативним значењем, које такав карактер нарочито имају у позицији уз динамичне глаголе (Фелешко 1995: 87, 106, 122). За конструкције *ИЗ* + генитив уз глаголе заједничког значења 'производити, стварати' наводи да имају значење *порекла (материјала)*, без експлицирања да се ради о типу аблативности (Фелешко 1995: 88). Исто поступа и с адноминално употребљеним генитивним конструкцијама с предлогом *ОД*, као нпр. *новац од осигурања, помоћ од Талијана* итд., обележивши их само значењем *порекла* (Фелешко 1995: 109). Такође, генитив с предлогом *ОД*, већином синонимичан с генитивом без предлога, уз глаголе са значењем 'избегавати, чувати, одвајати' не издваја посебно као аблативни генитив, већ само помиње његову позицију неправог објекта (Фелешко 1995:

105). Посматрајући појам *аблативност* заједно с категоријалним обележјем партитивности и посесивности, Фелешко тај појам, даље, изједначава с појмом *растојање*, а однос између делова у таквим конструкцијама интерпретира као однос у коме *А потиче од Б* (Фелешко 1995: 110).

Стевановић говори о аблативном значењу предлога *ОД* као његовом општем и најуочљивијем међу предлозима који стоје уз генитив и који могу бити одређени тим значењем. Будући да врло прецизно означава потицање, одвајање и удаљавање независно с које стране појма с именом у генитиву, предлог *ОД* с генитивом употребљава се као потпуни синоним уместо аблативног генитива без предлога који је допуна глаголима као што су *бојати се, ослободити се, спасти се, стидети се, одрећи се, чувати се, сетити се* и сл. Стевановић, даље, наводи да је најједноставније за схватање аблативно значење одвајања и кретања од неког места, неког предмета или било каквог појма, а да је аблативно значење генитива с предлогом *ОД* на правом свом месту свугде где се овом конструкцијом означава било какво растављање, отклањање, осигуравање и узимање од кога или чега (Стевановић 1965: 239, 240; Стевановић 1974²: 213, 214). “Главно је само да треба означити кидање везе, растављање једног појма од другог, и то ће, дакако, условити употребу овог аблативног облика” (Стевановић 1965: 250).

И у *Граматници српскога језика* (Станојчић, Поповић 1994³: 224, 269) аблативним генитивом се назива неправи објекат уз непрелазне рекцијске глаголе који се наводе код Стевановића. Као једно од три ужа значења општег значења тицања, карактеристичног за генитив, наводи се тицање по *пореклу* које се исказује аблативним генитивом (Станојчић Поповић 1994³: 281). И у овој граматници, као и у Фелешковој студији, а, свакако, и код Стевановића, генитив с предлогом *ОД* којим се одређује место почетка кретања и генитив с предлозима *ИЗ, С(А)* који као опозит конструкцијама с предлозима *У* и *НА* има аблативно значење у оквиру општег месног (просторног) (Станојчић, Поповић 1994³: 274, 275).

Допуна уз претходно наведене глаголе, и уз девербативе од њих, назива се аблативним генитивом и у *Граматници српскохрватског језика за странце*, наводећи и то да такви глаголи носе значење *одвајања, удаљавања, растављања* (Мразовић Вукадиновић 1990: 292, 474). За предлошке форме које су адвербијалне допуне уз динамичне глаголе и уз именице изведене од њих овде се каже да служе обележавању смера, правца, циља, као и *потичања*, нпр. *путовање из Америке* (Мразовић, Вукадиновић 1990: 297, 467). *Потицање* се помиње као специфично значење које, заправо, имају предлози *ОД, ИЗ, С(А)* када су део предложне фразе с месним значењем (Мразовић, Вукадиновић 1990: 296, 337, 348, 358). Међутим, на неким местима, за предлоге *ИЗ, С(А)* каже се да служе за означавање *потичања / одвајања*, или да такви предлози с генитивом означавају место *потичања, одвајања* (Мразовић, Вукадиновић 1990: 348, 342).

Кликовац (2000: 214) аблативним значењем назива прототипично значење предлога *ИЗ* које подразумева да садржани објекат напушта садржатеља, а као једно од специфичних значења које развија предлог *ИЗ* наводи значење *потичања*.

У раду *Предлог ОД у стандардном српском језику* (Антонић 2006) приликом давања прегледа синтаксичко-семантичких позиција у којима се јавља генитив с предлогом *ОД* (и прегледа свих модела у оквиру појединачних позиција),

детаљно се представљају типови, па, чак, и варијације типова којима се манифестује семантичко обележје аблативности које предлог *ОД* носи као једино. За видове испољавања аблативности и њихове семантичке варијације наводи се да су валидне и када је реч о значењу аблативности уопште (Антонић 2006: 130-131), што је представљено и у разматрању аблативног генитива у Антонић 2005а: 137 - 140. Тако је укупно семантичко поље аблативности класификовано у два основна вида: – тип *удаљавање*, где се наводе и могуће варијације које зависе од лексичке семантике конкретног глагола: *одвајање, раздвајање (растављање), одузимање, уклањање, ослобађање*, – а у оквиру другог вида – *потицање (порекло)* типови су *активни извор* и *пасивни извор* с варијацијом *конверзија (претварање)*, (Антонић 2006).

2. Анализа емпиријског материјала

2.0. Уводне напомене

Предмет истраживања у овом раду биће предлошке генитивне конструкције са семантичким обележјем аблативности у именичком изразу у језику романа *Преображење* Војислава Лубарде (Београд: Народна књига. 1982 – друго издање), класификоване према семантичким обележјима *удаљавање* и *потицање*, као основним видовима манифестовања овог семантичког поља.

Корпус је ограничен на оне именичке изразе настале елидирањем вербалног елемента, тако да је зависни део именичког израза детерминатор примарно адвербијалног, а не атрибутског карактера. Извесна примарност адвербијалне употребе произилази из чињенице да је веза предлошког облика с именицом толико лабава да омогућава интерполацију глагола (Фелешко 1995: 79). На тај начин један синтаксички елемент функционише као неконгруентни атрибут, заступајући истовремено адвербијалну допуну дубинске реченичне предикације (уп. Арсенијевић 2003б: 112). Други случај именичких израза који се у овом корпусу анализирају јесте онај у коме је управни члан девербат од глагола с допуном у генитиву с предлозима који су индикатори значења аблативности. За оба случаја заједно у корпусу се нашло укупно 42 примера именичких израза.

У првом делу смо покушали да забележене именичке изразе класификујемо према типу аблативности, а потом да анализом помоћу трансформације – укључивањем предикације на дубинском нивоу дођемо до синтаксичко-семантичке позиције конкретне генитивне конструкције, односно до значења које она има у првом семантичком плану. Приликом те анализе покушали смо, донекле, изнети запажања о инхерентној лексичкој семантици како управног члана тако и зависног члана именичког израза, при чему је често разматран и творбени аспект одређених лексичких јединица.

У другом делу се анализирају облици предлошког генитива наводе према свом основном категоријалном значењу, односно према синтаксичко-семантичкој функцији коју ти облици имају на нивоу реченице, будући да су све посматране генитивне форме примарног адвербијалног карактера. При томе се утврђује однос употребе различитих аблативних предлога у конкретној реализованој позицији.

Основу приступа у овој анализи чини поглавље из синтаксе српског језика *Синтакса и семантика надежа* (Антонић 2005а), рад *Предлог ОД у савременом српском језику* (Антонић 2006) и *Семантика предлога* (Кликовац 2000).

2.1. Семантички видови аблативности исказани предлошким генитивом у именичком изразу

У зависности од типа околности који реченичну предикацију одређује аблативним детерминатором у генитиву, разликују се следећа семантичка обележја: *удаљавање – одвајање – издвајање; потицање: извор – порекло; потицање: материја – саставни (градивни) елемент – конверзија* (Антонић 2005а: 137). Наш корпус подразумева разматрање аблативних генитивних конструкција са семантичким обележјима у прва два случаја.

2.1.1. Удаљавање – одвајање - издвајање

Појава овог типа аблативног генитива првенствено се везује за глаголе чија се инхерентна лексичка семантика одликује општим семантичким обележјем удаљавања – одвајања – издвајања, или за глаголе који такво значење добијају због одговарајућег префикса. Будући да су именички изрази тема нашег рада, управни члан уз аблативни облик су девербативне именице с овим семантичким обележјем. Примере за овај генитив имамо у функцији спацијалног детерминатора аблативног типа и у функцији друге рекцијске допуне уз прелазне глаголе, као и неке примере блиске овом типу аблативности.

2.1.1.1. Као резултат номинализације глагола имамо један именички израз са спацијалним детерминатором исказан аблативним генитивом с предлогом *ИЗ*:

на дан свог бјегства из Чаршије (ВЛ, Преобр., 82) [→ на дан *када је побегао из Чаршије*]

Мотивни глагол *бежати*⁴², својим обележјем динамичност (+) као глагол кретања, а без неопходно присутног префикса, захтева допуну аблативног типа *удаљавање*. Та допуна може бити, у зависности од типа локализатора, у генитиву или с предлогом *ОД* или с предлогом *ИЗ*. Предлог *ИЗ* показује удаљавање од унутрашњости локализатора. Као типичан аблативни предлог, предлог *ИЗ* означава да садржани објекат напушта садржатељ (уп. Кликовац 2000: 214). У овом случају садржатељ (локализатор, полазиште) јесте ограничени дводимензионални простор, и то један од специфичних назива за административне целине, а садржани објекат (објекат локализације) јесте човек као прототипичан за дводимензионалне просторе (уп. Кликовац 2000: 79, 80).

2.1.1.2. У функцији друге рекцијске допуне уз прелазне глаголе с допуном у беспредлошком акузативу, а са значењем аблативности типа *удаљавање, одвајање, уклањање, ослобађање* и сл., имамо генитив с предлозима *ОД* и *ИЗ*.

⁴² Надаље ћемо приликом разматрања управног члана именичког израза који је девербативна именица, разматрати семантику мотивног глагола који се подразумева за конкретну именицу.

у њега налазаше уточишта и заштиту од турске погани и кнута (ВЛ, Преобр., 99) [→ у њега налазаше уточишта и могућност да се заштите од турске погани и кнута⁴³]

Из контекста се види да се девербативна именица односи на рефлексивну форму мотивног глагола тако да се јавља само објекат–аблатив као допуна (*заштитити се ОД некога / нечега према заштитити некога / нешто ОД некога / нечега*).

вавијек бива да нејач тражи заклон од јада горега (ВЛ, Преобр., 22) [→ *вавијек бива да нејач тражи да се заклони од јада горега*]

Именица *заклон* има конкретно значење места где се може склонити, и блиска је изведеницама са суфиксом *-иште* који има значење места (*склоништите, прибежиште, уточиште*). Изгледа да је именица *заклон* фигуративно употребљена и да би уместо ње, без промене значења, могла да стоји и именица *заштита*.

тако је славио избављење из турског јарма (ВЛ, Преобр., 82) [→ *тако је славио (то) што се избавио из турског јарма*]

Овде је семантика префикса *из-* утицала да глагол *избавити (се)* добије аблативну допуну у генитиву. Именица *јарам* означава предмет чији се облик може препознати као нека врста кружне форме – обруча, и као такав може бити садржатељ коме је сврха ограничавање кретања другом предмету, односно појму (уп. Кликовац 2000: 51). Управо због тога се употребљава и у значењу ‘ропство’, као у датом примеру. Пошто је садржани објекат (*човек*) напустио садржатељ (*јарам*), нужна је употреба предлога *ИЗ*.

истакање оног свица из очију (ВЛ, Преобр., 68) [→ *истакати свица из очију*]

Будући да глагол *истакати* нема рефлексивну форму, уз њега се јављају обе рекцијске допуне – објекатска, у слободном акузативу (уз девербативну именицу беспредлошки генитив као позициона варијанта таквог акузатива) и прилошка допуна, у генитиву с предлогом *ИЗ*. Прилошко значење је, у ствари, подтип објекатског значења (Ружић 2005: 499). Префикс *из-* је и у овом случају утицао на модификовање значења конкретног глагола и на појаву аблативне допуне с предлогом *ИЗ*. С друге стране, локализатор – *очи* може бити садржатељ јер се концептуализује као „равна i glatka površina koja odaje utisak dubine...” (Кликовац 2000: 77).

2.1.1.3. У следећим примерима имамо садржатеље који су типични за човека, а то су *невидело* ‘невиделица, мрак, тама’ и *даљина*. Именичке изразе с генитивом ових именица с предлогом *ИЗ* издвојили смо због могућности њихове метафоричне употребе, као и специфичности коју може имати управни члан, односно садржани објекат. Наиме, Кликовац (2000: 109) појмове *мрак, тама* и

⁴³ Именица *кнут* ‘бич’ употребљена је у пренесеном смислу и значи ‘насиље’.

сл. сврстава у нетипичну материју која обавија, визуелно окружује човека, као садржаног објекта, те човек постаје недоступан погледу споља; из те примарне невидљивости проистекло је и метафорично значење *непознатости*.

Увођењем вербалног елемента у именички израз који следи, уочавамо да садржани објекат није напустио садржатеља, већ је окружен њиме (мраком, тамом), налази се у њему, што је исказано падежном формом с предлогом *У*. Уз интерполирани глагол у том случају имамо предикативну адвербијалну допуну.

у шупље лобање из којих ме празно гледају избуљене очи предака, од најближих, стрица Стевана и дједа Јове, до оних [предака] из невидјела (ВЛ, Преобр., 52) [↔ ...*до оних [предака] КОЈИ СЕ НАЛАЗЕ / СУ у невиделу*]

Специфичност садржаног објекта уз овакве садржатеље с предлогом *ИЗ* јесте у томе што је то радња гледања (исказана глаголима видети, гледати и сл.) усмерена напоље, па се тако агенс налази унутар садржатеља; уместо радње, налазе се и примери где је садржани објекат сам поглед – “У основи оваквих примера стоји концептуализација погледа као *IZDUŽENOG PREDMETA PRUŽENOG OD POSMATRAČEVOG OKA DO POSMATRANOG OBJEKTA*“ (Кликовац 2000: 216).

Тих ћутљивих погледа [предака] из даљине, из невидјела..., највише сам се и плашио. (ВЛ, Преобр., 52) [↔ *највише сам се и плашио када ме преци ћутљиво гледају / погледају из даљине, из невидјела*]

Пошто погледи припадају прецима (тј. преци гледају), просторно растојање метафорички означава, заправо, велику временску удаљеност. Будући удаљени, преци су и у невиделу, мраку – у нечему непознатом и нејасном, што изазива страх.

2.1.2. Потницање: извор – порекло

Други вид аблативног генитива представља извор, порекло, а вид испољавања аблативности као потницања (порекла) прототипски репрезентује глагол *потницати*, односно аналитичка структура *водити порекло* (Антонић 2006: 141). Глаголи с таквом инхерентном лексичком семантиком не садрже и префикс с тим значењем. Свега су два примера, тј. два именичка израза, који представљају конструкције с имплицитним присуством одговарајуће предикације. У осталим многобројним примерима, зависни члан именичког израза јесте околности атрибут којим се детерминише место или време.

2.1.2.1. Трансформацијом у следећа два именичка израза може бити успостављена предикација у пасивној форми, у којој је генитив с предлогом *ОД* семантички субјекат, односно агенс – вршилац. Речено термином семантичке локализације, природа агенса – вршиоца као исходне тачке извесног процеса, доводи то тога да овај семантички агенс буде означен обележјем аблативности (уп. Пипер 2005б: 623).

отпоздрав теби беже беговићу и цијелој чаршији од мене, Тока, и мојијех брћана (ВЛ, Преобр., 57) [→ *отпоздрав* теби... и целој чаршији ПОТИЧЕ од мене, Тока, и мојијех брћана → [УПУЋЕН ЈЕ / УПУЋУЈЕ СЕ *отпоздрав* теби... и целој чаршији од мене, Тока, и мојијех брћана] → [СТИЖЕ / ДОЛАЗИ / ово ЈЕ] *отпоздрав* теби... и цијелој чаршији од мене, Тока, и мојијех брћана → Ја, Токо, и моји брћани УПУЋУЈЕМО *отпоздрав* теби... и целој Чаршији → Ја, Токо, и моји брћани ОТПОЗДРАВЉАМО тебе... и целу Чаршију]

Управни члан овог именичког израза јесте девербативна именица која означава одређени чин – чин поздрављања. Поздрављање као говорни чин односи се на успостављање или прекидање контакта са адресатом. Будући да постоје различита средства реализације поздрављања у усменом и писаном дискурсу, глагол *поздрављати* се ретко употребљава перформативно (Поповић 2005: 1050). Уместо овог перформативног глагола, у нашем примеру употребљена је именица *отпоздрав* ('одговор на поздрав'), и то у функцији обраћања у писаном дискурсу, што није уобичајена формула, али то овде носи специфичне конотације у складу са ширим контекстом у коме је писмо писано. На синтаксичком плану, који је примаран у овој анализи, именицу *отпоздрав*, на површинском нивоу, посматрамо као кондензовани израз декомпонованог предиката, који на дубинском нивоу прати семикопулативни глагол *упутити / упућивати* (*нешто некоме*). Овај глагол као другу реакцијску допуну има слободни датив којим се изражава адресат. Такву допуну има и девербативна именица *отпоздрав*, док се допуна глагола *отпоздравити / отпоздрављати* именује слободним акузативом у функцији директног објекта (уп. *отпоздрав теби... и целој чаршији : отпоздрављамо тебе и целу Чаршију*). То може бити зато што „разлика у реакцији између глагола и одговарајуће девербативне именице произилази из реакцијских карактеристика глагола у структури с девербативном именицом” (Антонић 2004б: 80). Ако претпостављамо присуство глагола *упутити* као дела декомпонованог предиката с именицом *отпоздрав*, неопходно је да га интерполирамо у пасивној форми јер само у том случају генитивну конструкцију с предлогом *ОД*, која је овде предмет разматрања као зависни део именичког израза, можемо интерпретирати као семантички субјекат, односно агенс – вршилац радње.⁴⁴ Међутим, уколико је на месту глагола *упутити / упућивати* нека друга предикација (уп. нпр. *стизати, долазити* или копулативни глагол *јесам*), изгледа да агентивно значење генитива с предлогом *ОД* не проистиче обавезно из пасивне конструкције. Заправо, може се радити о особеностима саме именице *отпоздрав* изведене од транзитивног глагола. У већини случајева номинализовани облици транзитивних глагола добијају објекатску допуну у слободном генитиву (уп. нпр. *градити мост : градња моста*). Уз неке девербативне именице (а и у нашем примеру) уместо објекатског генитива јавља се допуна у дативу. Ако би уз именицу *отпоздрав* стајала објекатска допуна у генитиву уместо у дативу (уп. *отпоздрав целе Чаршије*), значило би – *цела Чаршија отпоздравља*, односно

⁴⁴ Овде се ради о пасивној дијатези у ширем смислу, према којем однос између аргумената није строго агентивно-пацијентивни, те се на формалносинтаксичком плану тај однос изражава, у зависности од комуникативне важности, путем њиховог редоследа или степена експлицирања аргумената у реченици. Значење пацијентивног односа у нашем примеру изражено је синтаксичким обликом. (уп. Пипер 2005б: 608, 610)

слободни генитив би имао функцију субјекта (уп. Мразовић Вукадиновић 1990: 289). Уколико се уз девербативну именицу експлицирају заједно и субјекат и објекат радње, онда се у слободној форми јавља објекатска допуна, а у генитиву с предлогом *ОД* семантички субјекат (уп. Фелешко 1995: 31).⁴⁵ При том се објекатска допуна налази у позицији десно од управног члана именичког израза, и то “доводи до дистантног положаја девербативне именице и генитива, што је синтаксичка позиција која онемогућава појаву слободног генитива” (Антонић 2005б: 131), и отвара место само предлошком генитиву⁴⁶ (уп. *отпоздрав теби... и целој Чаршији од мене, Тока*⁴⁷, и *мојијех брђана : мој*⁴⁸ *отпоздрав и отпоздрав мојих брђана теби... и целој Чаршији*).

Управни члан именичког израза у следећем случају представља пацијенс имплицитне пасивне реченичне предикације, а зависни део израза исказан у генитиву с предлогом *ОД* јесте семантички субјекат аблатив који је у имплицирајућој конверзној структури граматички субјекат агенс у номинативу (уп. Антонић 2006: 132).

вакуфу је најљепша плаћа од Бога племенитог (ВЛ, Преобр., 67) [→ *вакуфу је најљепша плаћа КОЈА ПОТИЧЕ од Бога племенитог* → *вакуфу је најљепша плаћа КОЈА ЈЕ [добљена] од Бога племенитог* → *вакуф ЈЕ ДОБИО / ДОБИЈА плаћу од Бога племенитог* ← *Бог племенити ЈЕ ДАО / ДАЈЕ плаћу вакуфу, а таква плаћа вакуфу је најљепша*]

За сличне генитивне конструкције с предлогом *ОД* (као нпр. *новац од осигурања, помоћ од Талијана*) Фелешко (1995: 109) констатује да су оне, будући рефлекс адвербијалне употребе, семантички маркиране конструкције, те да представљају околносне атрибуте који означавају порекло, што се потврђује увођењем глагола *потичати* у такав именички израз. Даља трансформација је потребна пошто у исказу постоји и веза именичког израза са једним аргументом ван њега – с именицом *вакуф*. Стога смо увели глагол *добити / добијати*, али у првом кораку у пасивној структури, јер је објекат активне предикације измењен у субјекат. То је, наиме, уобичајен поступак када се ради о глаголима са статусним значењем где остварење предикатског садржаја мења статус објекта (Пипер 2005б: 612). У активној персоналној структури уводимо и субјекатски аргумент (*вакуф*), који је до сада био ван посматране структуре, чиме граматички субјекат из пасивне структуре заузима своју објекатску позицију у акузативу без пред-

⁴⁵ Овакву констатацију Фелешко изводи разматрајући, додуше, само однос објекатске допуне у беспредлошком генитиву према субјекатском генитиву, а не и објекатске допуне у другим падежима. Прелазак субјекатског генитива у предлошки генитив приликом експлицирања обеју функција уз девербативну именицу, Фелешко узима као доказ да је веза објекатског генитива јача од везе која спаја девербативну именицу са субјекатским генитивом (Фелешко 1995: 109).

⁴⁶ Овакву позицију субјекатског генитива и Фелешко (1995: 31, 109) и Антонић (2005б: 130, 131) бележе с предлошком падежном структуром *ОД СТРАНЕ*.

⁴⁷ Уп. запажање у вези с говорним чином поздрављања у писаном дискурсу приликом прекидања контакта: “У појединим случајевима запажа се самономинација говорног лица (тј. његово подударане с субјектом деловања) што је формално изражено транспозицијом облика перформативног глагола с 1. лица на 3. лице. Нпр. Поздравља те твоја Ивана.” (Поповић 2005: 1052)

⁴⁸ Пошто се лична заменица не може јавити у облику слободног субјекатског генитива уз девербативну именицу, имамо облик присвојне заменице у лицу (уп. Фелешко 28-29).

лога. Поред објекатске допуне у форми беспредлошког акузатива глагол *добити* / *добити* регира и аблативном допуном исказаном генитивном формом с предлогом *ОД* којом се именује активни извор – извор од којег потиче друга имплицирана, конверзна активност (уп. Ружић 2005: 541). Ова реченица је у семантичкој конверзији са следећом реченицом у којој је извор – агенс замењен као давалац – агенс. Субјекатски аргумент, посредством првог објекатског аргумента, успоставља индиректну везу са трећим реченичним аргументом који из претходне субјекатске прелази у позицију индиректног објекта. Агентивни учесници из ових двеју конверзних конструкција у оној другој имају функцију индиректног објекта, а само је први објекатски аргумент, који је управни члан анализираниог именичког израза, исти у обе реченичне конструкције. Услов да се остваре овакве конверзне синтаксичко-семантичке структуре јесте да именица у генитиву означава људско биће или појам који персонификује људско биће⁴⁹ (Антонић 2005а: 129). Такође, постоји семантичко ограничење и када је реч о дативу индиректног објекта. Обавезно је да датив буде именован речју која означава особу, односно институцију⁵⁰, колектив (Ружић 2005: 508).

2.1.2.2. У великом броју примера појам који представља управну реч именичког израза квалификује се или се идентификује местом свог настанка. Уколико управна реч (или садржани објекат, будући да је у највећем броју примера и локализатор – садржалац с предлогом *ИЗ*) означава човека, такво место настанка је у прототипичним случајевима место рођења (*град, земља, држава* и сл.) или група у којој је човек настао (*породица, род, народ*). Поред ових прототипичних случајева, Кликовац (2000: 214) даље наводи и оне који говоре о месту на којем је неко први пут виђен или упознат (што је специфична врста “настанка”: нешто за нас настаје оног тренутка кад за то сазнамо), или када је у питању место становања или уобичајеног пребивалишта, као и институција или група којој човек припада.

2.1.2.2.1. У следећим примерима у генитиву с предлогом *ИЗ* имамо назив државе, области, покрајине или града, као место порекла, потицања садржаног објекта исказаног именицама са значењем ‘људи’. То место представља или место рођења или место становања, односно уобичајеног пребивалишта. У свим забележеним примерима може се увести прототипски глагол *потичати* односно аналитичка структура *водити порекло*, као и аналитичка конструкција *бити пореклом* или само копулативни глагол *јесам*.

Један пример аблативног генитива (типа потицање) именице која означава државу, управо, бележимо уз редуковани облик аналитичке структуре, без глагола *бити*, односно уз слободни инструментал именице *порекло* која је део декомпоноване структуре уместо глагола *потичати* (уп. Антонић 2005а: 242).

⁴⁹ Износези разлиге због којих је одржан инструментални облик *богом*, поред тога што овај облик представља окамењени израз, Милка Ивић износи и то да се “у складу са законима савременог језика, сви појмови који се могу самоактивно схватити, али ипак нису биће у правом смислу, могу обележити инструменталом пасивних конструкција” (Ивић 1954а: 67).

⁵⁰ Вакуф је реч турског порекла и означава код муслимана фондицију за религиозне и хумане потребе (Мићуновић 2002).

Изгорце и Гласинчане, пореклом из Црне Горе (ВЛ, Преобр., 40) [→*Изгорце и Гласинчане, који СУ пореклом из Црне Горе* →*Изгорце и Гласинчане, који ВОДЕ ПОРЕКЛО из Црне Горе* →*Изгорце и Гласинчане, који ПОТИЧУ из Црне Горе*]

Редуковани предикатски израз поново се успоставља увођењем копулативног глагола *јесам*. Уместо оваквог предиката, можемо имати аналитичку структуру *водити порекло*, а на крају и глагол *потичати*. Овде је управни члан именичког израза део декомпоноване структуре, па се објекат локализације – субјекатски аргумент исказа с редукованом предикацијом одређује генитивом као местом одакле потичу његови корени, одакле су дошли његови преци.

У следећим, пак, случајевима аблативна конструкција у генитиву означава порекло, најчешће као место рођења или место пребивалишта појма који је управни део именичког израза. Трансформациони тест за наредне примере идентичан је претходном – субјекатски аргумент из претходног примера одговара управном члану именског израза у примерима који следе.

Некоји силни бегови из Румелије и Тесалије

Како називаху тек пристигле и турским законима несвикле дошљаке из Црне Горе (ВЛ, Преобр., 97)

Напомињемо и чињеницу да је у последњем примеру предикација исказана глаголом кретања, те би стога аблативни генитив с предлогом *ИЗ* могао бити и адвербијални додаток типа удаљавања. Као такав, овај генитивни облик можемо посматрати имајући у виду и то да је именица *дошљак* изведеница од основе глагола *доћи* (од основе радног придева), и да означава ‘онога који се доселио из другог краја, придошлицу’ односно ‘човека који је тек однекуд дошао’ (*РМС*). Међутим, управна реч *дошљак* (овде у множини) идентификује се помоћу овог генитива. Њиме се исказује њихово место порекла – место рођења и место претходног пребивалишта.

Сличну ситуацију, глагол кретања који може бити спацијално детерминисан аблативним генитивом, имамо и у примеру:

у Чаршију је, без најаве, стигла каменорезачка дружина из Херцеговине (ВЛ, Преобр., 50)

Фелешко (1995: 89-90) узима ред речи и интонацију као битне критерије за одређивање припадности предлошко-падежне конструкције вербалној или номиналној групи. За ред речи запажа да је употреба несумњиво адвербијална ако се у линеаризацији исказа ‘управна’ именица појављује у постпозицији. У нашем примеру, могли бисмо претпоставити да је, ипак, реч о номиналној групи, односно именичком изразу у коме се генитивном конструкцијом с предлогом *ИЗ* местом идентификује порекло појма исказаног управном речју.

У следећим примерима назив у генитиву означава град или мање насељено место:

неколицина високе госпоне из Стамбола (ВЛ, Преобр., 23)

од лукавих и у себе уврнутих бркајлија из Височког поља (ВЛ, Преобр., 40)

“У конструкцијама с називима градова употреба предлога *од* у регионалној употреби обично је сигнал да се ради о пореклу или о удаљавању не из самог града него из његове околине” (Пипер 2005б: 726).

Овамо редовно долазе да се покажу и вижљасте “Ере” од Кремне и Ужица..., и мрки а варничави моци од Сјенице и Лима..., кракати и умишљени младићи од манастира Василија Острошког..., и суви а брзоноги Херцеговци од Гацка и Требиња. (ВЛ, Преобр., 39)
од лукавих и у себе уврнутих брајлија ... од Травника (ВЛ, Преобр., 40)

Конструкцијом *од манастира Василија Острошког* означава се, у ствари, само порекло с подручја, тј. из околине места где се налази наведени манастир.

Генитивом се и у следећем примеру означава насељено место, односно град, али се овим локализатором идентификује једна особа, а не група људи. Пошто локализатор у овом случају означава издигнуту површину у односу на ниво којим се човек уобичајено креће (Кликовац 2000: 63), реч је о носителу, а не садржатељу, и стога стоји у генитиву блокираном предлогом *С(А)*, а не предлогом *ИЗ*. Реч је о граду који се налази на висоравни, па је зато концептуализован као носитељ (уп. ор. cit.: 96 напомена):

некадашњи поданици “Свијетлог књаза Николе са Цетиња” (ВЛ, Преобр., 39)⁵¹

У наредним примерима садржатељ је место становања, пребивалиште и означава град или део града, насељеног места по коме се јасно идентификује одређена особа, или особе, а у ширем контексту, у већини случајева, том информацијом се експлицира и разлика према другим учесницима у датим релацијама. У тим релацијама говори се углавном о становницима једног одређеног града или једног дела града у односу према другима који су заправо суседи поменутих. Дакле, садржани објекат је најчешће изражен именицом која означава одређену групу или мноштво људи.

није правио разлику између људи из Чаршије и околних ага (ВЛ, Преобр., 54)
наше комисије из Чаршије, пријатељи и познаници (ВЛ, Преобр., 78)
старци из града...знали су да... (ВЛ, Преобр., 9)

У последњем наведеном примеру немамо назив града, али се самом именицом *град*, иако без експлицитно присутног детерминатора (нпр. *овај, тај, мој* и сл.), упућује на конкретан град, на шта јасно упућује и контекст. С друге стране, ова конструкција стоји у односу према конструкцији *старци из села*, у којој се подразумева конкретно село, али у овом случају сам предлог *ИЗ* упућује да се ради о одређеном селу, док бисмо за неодређеност имали конструкцију с предлогом *СА* (уп. Мразовић Вукадиновић 1990: 347), односно предлог *ИЗ*, као и предлог *У*, његов опозит, показује референцијално (конкретно), а предлог *С(А)*, и предлог *НА*, генеричко (уопштено) значење (уп. Антонић 2005а: 214на-

⁵¹ “Ако је у говору житеља тог места и области у којој се оно налази из неког разлога (нпр. географски положај) ушао у обичај предлог *на*, а не предлог *у* (нпр. *на Цетињу, на Жабљаку...*) препоручује се да се следи таква употреба иако се ни употреба предлога *у* не може сматрати погрешном. Исто важи...за генитивне конструкције с предлогом *с(а)* уместо *из* (нпр. *са Цетиња, са Жабљака...*).” (Пипер 2005б: 728-729)

помена). Таква могућност не постоји када је у питању именица *град*, али ако се ради о квалификацији просторног типа, уместо конструкције *старци из града* просторно значење може бити исказано и конгруентним атрибутом – *градски старци* (уп. Пипер 2005б: 722), а уместо *старци из / са⁵² села* – *сеоски људи*.

У следећем примеру садржатељ стоји у плуралу, па зато и не упућује на тачно место становања:

за људе из других градова, Преображење је обичан љетни дан (ВЛ, Преобр., 12)

Цео израз је стоји у односу на људе из једног одређеног града, а на то упућује придевска одредба уз плуралски облик зависног члана именичког израза – *други* (уп. људи из ДРУГИХ градова : људи из ОВОГ града).

Садржатељ као део града, део насељеног места (означен придевском одредбом *доњи*) имамо у свега три примера, од којих се у два примера генитивом с предлогом *ИЗ* идентификује једна особа, а не група људи:

да напакосте комисијама из доњег шехера⁵³ (ВЛ, Преобр., 22)

Због свог природног положаја многи градови се деле на два дела – један који је на вишој надморској висини (*ГОРЊИ град*) и други који је на нижој (*ДОЊИ град*).

пустахија Хамза из доњег шехера (ВЛ, Преобр., 22)

да се неки рајетин из доњих крајева...окућно (ВЛ, Преобр., 29)

У последњем примеру, именица *крај* означава дводимензионални простор неодређених, али ипак постојећих граница (Кликовац 2000: 83). Плуралски употребљена, не означава тачан део града (места или насеља) одакле потиче садржани објекат. Обавезним детерминатором, исказаним придевом *доњи*, садржатељ је одређен према истом садржатељу у просторној конструкцији с придевом *горњи*.

Ако локализатор није дефинисан границама, те се њиме наглашава простирање, реч је о носитељу (Кликовац 2000: 101) који је тада у генитиву блокираном предлогом *СА*, а не предлогом *ИЗ*. Такав дводимензионални простор као локализатор имамо у наредна два примера.

да се одрже између настрљивих језуита са запада и турског кнута (ВЛ, Преобр., 40)

У ширем контексту занимљив је и однос *споља / унутра* односно *с ове стране / с оне стране*. Наиме, успоставља се однос између појма који се налази у дводимензионалном простору (*град*), ограђеном, омеђеном границама и појма који

⁵² О употреби обају предлога уз географски локализатор *село* говори и Кликовац тумачећи да када означава насељено место, уз именицу *село* иде предлог *У / ИЗ*, а с предлозима *НА / С(А)* именица *село* се не односи само на насељено место, већ и на шири простор око њега, односно идеја границе се губи (Кликовац 2000: 96 и напомена).

⁵³ *шехер* 'град, велика варош'.

је из перспективе оног првог ван тог простора, изван граница, односно с друге, спољашње стране границе. То је западна, спољашња страна ограниченог простора. Управна реч у наведеном изразу детерминисана је и придевом с глаголском основом – *настрљив*, са имплицирањем константног нападања, па и упада са западне стране, у конкретни простор, унутар граница одређене територије.

Изван поменутих граница јесте и порекло појма који је управна реч именичког изрази у следећем примеру, а оно је исказано генитивном конструкцијом с предлогом *СА*:

посјетиоцима са стране ограда се, на први поглед, и могла чинити... (ВЛ, Преобр., 79)

Овако идентификован управни члан именичког изрази означава, заправо, странца (тј. странце) – некога ко је дошао из стране земље, из другог града или другог краја.

2.1.2.2.2. Као део декомпоноване структуре уместо глагола *потичати*, уместо слободног инструментала именице *порекло*, може стајати и слободни инструментал именице *род*. Овде уз тај облик имамо аблативни генитив блокиран предлогом *ОД*, који означава место настанка у другом прототипичном случају – као група у којој је човек настао (*породица, род*). У забележеном примеру се, у ствари, ради о представнику или оснивачу породичне лозе:

млад и осيون бег родом од потурченог Кресоја (ВЛ, Преобр., 97) [→ *млад и осيون бег који ЈЕ родом од потурченог Кресоја* ↔ *млад и осيون бег ПОРЕКЛОМ од потурченог Кресоја* → *млад и осيون бег који ЈЕ пореклом од потурченог Кресоја* → *млад и осيون бег ВОДИ ПОРЕКЛО од потурченог Кресоја* → *млад и осيون бег који ПОТИЧЕ од потурченог Кресоја*]

Група у којој је човек настао може бити исказана и аблативном конструкцијом *из рода*, с обавезним детерминатором којим се појам *род* одређује, односно индивидуализује, будући узет појединачно из класе којој припада (уп. Пипер 2005а: 50).

Тај детерминатор може бити посесивни / експликативни генитив множине именице која означава презиме као у следећем примеру:

моћном силхадару из везирског рода Соколовића (ВЛ, Преобр., 24) [→ *моћном силхадару ПОРЕКЛОМ / РОДОМ ОД Соколовића* ↔ *моћном силхадару КОЈИ ПРИПАДА роду Соколовића*]

Именица *род*, у значењу ‘породица, породична лоза’, заједно с детерминатором који значи презиме, идентификују управни део именичког изрази не само као потицање, него истичу и то коме припада појам из управног дела, па је значење те конструкције и посесивно.

Обавезни детерминатор уз именицу *род* у генитиву с предлогом *ИЗ* у другом случају јесте деиктички атрибут у облику заменичког присвојног придева за именовање аргумента који се њиме непосредно одређује (Пипер 2005а: 94).

дванаест мушких глава из нашег рода је...скончало (ВЛ, Преобр., 84) [→ дванаест мушких глава КОЈЕ ПОТИЧУ из нашег рода ↔ дванаест мушких глава КОЈЕ ПРИПАДАЈУ нашем роду]

Зависном делу именичког израза *из нашег рода* управна је именица *глава*, са значењем ‘особа, човек, појединац’. Будући употребљена са нумеричким квантификатором и присвојним придевом, као одредбом, уместо именице *глава* у функцији управног дела именичког израза с генитивном конструкцијом, можемо имати бројну именицу која означава дванаест особа мушког пола (*дванаесторица из нашег рода*). Тих дванаест особа припада одређеном роду, тј. део је рода. Именица *род* употребљена је овде као збирна именица, без формалног обележја збирности, и означава скуп хетерогеног састава у коме се део тог скупа нумерички квантификује својеврсном фрагментизацијом (уп. Пипер 2005а: 62, 63). Делови овог скупа, ове групе јесу главе као чланови, припадници једне породице, породичне лозе. Реч је, дакле, о категоријалном значењу односа између дела и целине (тј. мероничности), односно и значењу партитивности.

2.1.2.2.3. До сада смо у примерима имали управну реч која је означавала човека, а који је био квалификован или идентификован местом свог настанка. Сада бележимо и примере у којима је управна реч именичког израза неки предмет или појава. Такав садржатељ (будући да имамо генитив с предлогом *ИЗ*) најчешће се квалификује местом на којем смо први пут сазнали за њих, местом коме припада и сл. (Кликовац 2005: 214).

има неке везе са чесмом из бакиних прича (ВЛ, Преобр., 48) [↔ има неке везе са чесмом ЗА КОЈУ САМ ПРВИ ПУТ САЗНАО из бакиних прича]

израсло је дивотно здање из бакиних прича (ВЛ, Преобр., 50-51) [↔ израсло је дивотно здање ЗА КОЈЕ САМ ПРВИ ПУТ САЗНАО из бакиних прича]

Глагол *израсти*, имајући значење ‘поникнути, настати; појавити се’, а и пошто је компонован с префиксом *из-*, може бити допуњен генитивном конструкцијом с предлогом *ИЗ*, те би у неком другом случају, уколико би то дозвољавала лексичка семантика делова именичког израза, могао бити интерполиран у сам израз (нпр. *биљка је израсла из земље*).

У следећем примеру реч је о месту коме припада садржани објекат:

[на то] казују и четири извода из полицијских записника (ВЛ, Преобр., 80) [→... четири извода КОЈИ ПОТИЧУ из полицијских записника → ... четири извода КОЈИ СУ УЗЕТИ из полицијских записника ↔ ... четири извода КОЈИ СУ НАСТАЛИ у полицијском записнику ↔ ... четири извода КОЈИ ПРИПАДАЈУ полицијском записнику].

Именица *извод*, иако изведеница од глагола, уопште не означава радњу, већ остварење, резултат, производ, траг и сл., па тако добија предметно значење (Клајн 2003: 25, 215), а то је ‘извадак (=одломак) из какве књиге или писменог састава’ (*РМС*). Једина веза с мотивним глаголом јесте рекцијска допуна аблативним генитивом с предлогом *ИЗ*. Пошто и уз именицу *одломак*, на месту име-

нице *извод*, имамо детерминацију истом конструкцијом, пре је у питању чиње-ница да *записник*, као и *књига* представља затвореног садржатеља, због чега и имамо предлог *ИЗ*. Оно што се може видети из тог садржатеља јесте *извод* као садржани објекат⁵⁴, који се генитивном конструкцијом означава као местом свог настанка. Уз спацијално аблативно значење, језички представљено предлогом *ИЗ* и генитивом, у овом именичком изразу учачамо и категоријално значење односа између дела и целине.

2.1.2.3. Појам који представља управну реч именичког израза, односно објекат локализације може бити идентификован не само местом, већ и временом свог настанка – временом као метафором простора која је једна од могућих представа о кретању кроз време⁵⁵. Човек у том кретању кроз време пролази кроз различите временске јединице, излазећи из једних и улазећи у друге тзв. временске одсечке, бивајући тако учесник или сведок разних ситуација, разних догађања, чији оквир, односно садржатељ јесте временска јединица (Кликовац 2000: 147, 149). Овде је реч о временским јединицама у генитивним конструкцијама са значењем темпоралне аблативности – ингресивности. Објекти локализације, који могу бити сасвим различите лексеме, идентификују се временом свог настанка. Између управног и зависног дела именичког израза можемо интерполирати глагол *потичати*, као предикацију релативне клаузе. Даљом трансформацијом управни члан је допуњен клаузом с глаголом који носи опште значење ‘настати’. Тако се “површински и у међутрансформацији остварује значење ингресивности (темпорална квантификација), а базично значење локализације (темпорална идентификација)” (Антонић 2006: 139).

Темпорални идентификатори – локализатори управног дела именичког израза у забележеним примерима јесу именице које означавају конвенционалну временску јединицу (*година*, *век*), период човековог живота (*младост*) и именица *време* са значењем ‘временског оквира’ карактеристичног за главни део израза. Идентификују се именице које означавају људе и предмете, али и различите појаве.

Темпорални аблатив типа потицање (порекло) имамо у генитиву с предлогом *ИЗ*:

међу српским устаницима из 1804. године (ВЛ, Преобр., 245) [→ *међу српским устаницима КОЈИ ПОТИЧУ из 1804. године* → *међу Србима КОЈИ СУ ПОСТАЛИ устаници 1804. године* ↔ *међу Србима КОЈИ СУ ПОДИГЛИ устанак 1804. године*]

дједови рођаци и пријатељи из младости (ВЛ, Преобр., 42) [→ *дједови рођаци и пријатељи КОЈИ ПОТИЧУ из [периода] младости* → *ОНИ КОЈИ СУ ПОСТАЛИ дједови пријатељи у младости* ↔ *пријатељи КОЈЕ ЈЕ дјед СТЕКАО у младости*]

⁵⁴ Уп.: “Једну врсту затвореног S (садржатеља – З.С.) представља и књига. Пошто кориче имају перцептивну сличност са поклопцем прототипичног S типа кутије, а нјима се на сличан начин и рукује, SO (садржани објекат – З.С.) је све оно што се види кад се књига “отвори” а не види кад се она “затвори”. То може бити неки предмет уметнут између страница, али је у типичном случају текст или слика...” (Кликовац 2000: 54)

⁵⁵ Мада се *време* углавном тумачи као метафора *простора*, Кликовац (2000: 147) на основу своје анализе закључује да се оно пре свега схвата као *кретање*, а да је метафора *време је простор*, само једна од конкретизација опште представе о том кретању.

Изражавање временске аблативности генитивом с предлогом *ИЗ* карактеристична је за конструкције у којима локализатор именује именица са значењем периода у човековом животу (Пипер 2005б: 763).

Ентитет који се као управна реч именичког израза временски идентификује јесте и сам *догађај*, а временска јединица као садржатељ (*година*) представља оквир за оно што се за време њеног трајања догађало:

догађаје из тридесет протеклих година пратио сам... (ВЛ, Преобр., 11) [→ *догађаје КОЈИ ПОТИЧУ из тридесет протеклих година пратио сам...* → *догађаје КОЈИ СУ НАСТАЛИ/НАСТАЈАЛИ у тридесет протеклих година пратио сам...* ↔ *пратио сам шта се догађало током / у току тридесет протеклих година*]

Плуралски облик именице *догађај* упућује на имперфективни облик мотивног глагола (уп. *догађај – оно што се догодило* према *догађаји – оно што се догађало*). Ова именица, семантички непотпуна, захтева експлицирање, било садржајем тј. радњом која се десила било одређивањем временског или просторног оквира. Временски оквир одређен је и нумеричким квантификатором *тридесет* и обавезним детеминатором *протеклих*.

неки рачуни из ранијих времена (ВЛ, Преобр., 127) [→ *неки рачуни КОЈИ ПОТИЧУ из ранијих времена* → *неки рачуни КОЈИ СУ НАСТАЛИ у ранијим временима* ↔ *неки рачуни КОЈИ СУ ПОСТОЈАЛИ у ранијим временима*]

У значењу ‘размирица, несугласица, спор, свађа,’ именица *рачун* се употребљава у плуралској форми. Пошто се садржатељ именује општом именицом *време* обавезан је детерминатор који ову именицу одређује као временску јединицу која представља оквир догађања – размирица, свађа и сл.

У следећем примеру уз временски локализатор, као типични идентификатор времена настанка појма из управног дела именичког израза, стоји фрагментизатор којим се показује завршни сегмент те конвенционалне временске јединице. Стога уз аблативни генитив именице *век* немамо предлог *ИЗ* већ конструкцију *С КРАЈА*.

испред бодеза с краја 18. вијека (ВЛ, Преобр., 129) [→ *испред бодеза КОЈИ ПОТИЧЕ с краја 18. вијека* → *испред бодеза КОЈИ ЈЕ НАСТАО с краја? / крајем / пред крај 18. вијека*]

Само је забележен један именички израз у коме је темпорални аблатив у конструкцији с предлогом *ОД*:

да не понове кијамет⁵⁶ од прије четири године (ВЛ, Преобр., 337) [→ *да не понове кијамет [налик оном] КОЈИ ПОТИЧЕ од пре четири године* → *да не понове кијамет [налик оном] КОЈИ ЈЕ НАСТАО пре четири године* ↔ *да не понове кијамет [налик оном] КОЈИ ЈЕ ИЗБИО пре четири године*]

Према времену говора оно што претходи или следи одређујемо временским јединицама с различитим показним придевима типа *прошли, претпрошли, идући* и сл. Тако нпр. уз именицу *година* иду придеви *прошла, претпрошла*, док се на-

⁵⁶ Именица *кијамет* у овом контексту значи ‘метеж, неред, немир, гужва’.

ставком удаљавања од тренутка говора употребљавају конструкције с предлогом *пре* и нумеричким квантификатором (*пре четири године*), а у оба случаја ради се о непосредној временској локализацији. Предлог *ОД* мења значење конструкције у аблативно, у овом случају типа потицање.

2.2. Синтаксичко-семантичке позиције генитивних предлошких конструкција у именичком изразу с обележјем аблативности

Анализиране генитивне предлошке конструкције које носе семантичко обележје аблативности на дубинском плану налазе се у различитим синтаксичко-семантичким позицијама, и то као семантички субјекат агенс, објекат-аблатив, комплемент уз именицу и, у највећем броју, као адвербни детерминатор, спацијални или темпорални. Маргинална је појава посесивног детерминатора.

2.2.1. Семантички субјекат

У свега два од 42 анализирана именичка израза бележимо генитив блокиран само предлогом *ОД* у позицији семантичког субјекта – у првом примеру условљен експлицирањем и субјекта и објекта уз девербативну именицу, а у другом присуством имплицирајуће конверзне структуре у којој је облик у генитиву из именског израза граматички субјекат агенс у номинативу.

отпоздрав теби беже беговићу и цијелој чаришији од мене Тока и мојијех брћана (ВЛ, Преобр., 57)

вакуфу је најлепша плаћа од Бога племенитог (ВЛ, Преобр., 67)

2.2.2. Објекат-аблатив

У позицији објекта-аблатива (типа удаљавање, одвајање, уклањање, ослобађање и сл.) као допуне управног дела именског израза налазимо четири генитивне конструкције, од којих у два примера семантика управне девербативне именице захтева генитив с предлогом *ОД*, а друге две, будући с префиксом *из-*, али и због семантике појма у генитиву, реакцијски су допуњене обликом с предлогом *ИЗ*.

у њега налазаше уточишта и заштиту од турске погани и кнута (ВЛ, Преобр., 99)

вавијек бива да нејач тражи заклон од јада горега (ВЛ, Преобр., 22)

тако је славио избављење из турског јарма (ВЛ, Преобр., 82)

истакање оног свица из очију (ВЛ, Преобр., 68)

2.2.3. Комплемент уз именицу

Аблативни генитив типа потицање: извор – порекло имамо у два примера као допуну именицама *порекло* и *род* у граматикализованом облику слободног инструментала које су део декомпоноване структуре уместо глагола *поттицати*. Уз инструментални облик именице *порекло* бележимо предлог *ИЗ* и генитив именице која означава одређени локалитет, а уз исти облик именице *род* предлог *ОД* и генитив именице која означава представника, односно оснивача породичне лозе.

Изгорце и Гласинчане, пореклом из Црне Горе (ВЛ, Преобр., 40)

млад и осيون бег родом од потурченог Кресоја (ВЛ, Преобр., 97)

2.2.4. Спаџијални детерминатор

У највећем броју анализираних именских израза (њих 25) имамо спаџијални адвербијални детерминатор именичког детерминанта, односно управног дела именског израза – израза насталог или елидирањем копулативне предикације, или номинализацијом вербалног елемента који постаје управни члан тог израза.

У 17 именских израза 14 различитих лексема налазимо у 19 генитивних облика блокираних предлогом *ИЗ*. Већином се генитивом с предлогом *ИЗ* означава потицање – порекло, ређе другачији тип потицања, као нпр. извор (овде *извор сазнања*). Поттицање, као вид аблативности, немамо у свега три именска израза – типичан вид удаљавања забележен је само у једном примеру где је девербативна именица управна генитивној конструкцији с предлогом *ИЗ*; преостала два именска израза специфична су по томе што се садржани објекат, односно агенс налази унутар једног специфичног садржатеља.

- Некоји силни бегови из Румелије и Тесалије.* (ВЛ, Преобр., 23)
неколицина високе госпоре из Стамбола (ВЛ, Преобр., 23)
невикле дошљаке из Црне Горе (ВЛ, Преобр., 97)
у Чаршију је, ..., стигла каменорезачка дружина из Херцеговине (ВЛ, Преобр., 50)
није правио разлику између људи из Чаршије и околних ага (ВЛ, Преобр., 54)
да ће наше комисије из Чаршије, пријатељи и познаници, наћи... (ВЛ, Преобр., 78)
старци из града...знали су да... (ВЛ, Преобр., 9)
од лукавих и у себе уврнутих бркајлија из Височког поља (ВЛ, Преобр., 40)
за људе из других градова, Преображење је обичан љетни дан (ВЛ, Преобр., 12)
да напакосте комисијама из доњег шехера (ВЛ, Преобр., 22)
пустахија Хамза из доњег шехера (ВЛ, Преобр., 22)
да се неки рајетин из доњих крајева...окућно (ВЛ, Преобр., 29)
има неке везе са чесмом из бакиних прича (ВЛ, Преобр., 48)
израсло је дивотно здање из бакиних прича (ВЛ, Преобр., 50-51)
на дан свог бјегства из Чаршије
...до оних [предака] из невидјела (ВЛ, Преобр., 52)
Тих ћутљивих погледа из даљине, из невидјела

За разлику од конструкција с предлогом *ИЗ*, предлогом *С(А)* у три забележена примера означава се само порекло, не и удаљавање – порекло из града који се налази на висоравни или порекло с простора неомеђеног границама и исказаног именицом у генитиву.

- некадашњи поданици “Свијетлог књаза Николе са Петиња”* (ВЛ, Преобр., 39)
да се одрже између насртљивих језуита са запада и турског кнута (ВЛ, Преобр., 40)
посетиоцима са стране ограда се, ..., и могла чинити... (ВЛ, Преобр., 79)

Генитивом с предлогом *ОД* обележено порекло имамо у 5 конструкција. Будући да је појава предлога *ОД* с називима градова уобичајена у источнохерцеговачком тј. херцеговачко-крајишком дијалекту одакле потиче писац романа из којег је наш прикупљени материјал, овакви примери су очекивани.

вижљасте “Ере” од Кремне и Ужњица (ВЛ, Преобр., 39)
мрки а варничави момци од Сјенице и Лима (ВЛ, Преобр., 39)
кракати и умишљени младићи од манастира Василија Острошког (ВЛ, Преобр., 39)
суви а брзоноги Херцеговци од Гацка и Требиња (ВЛ, Преобр., 39)
од лукавих и у себе уврнутих бркајлија ... и од Травника (ВЛ, Преобр., 40)

2.2.5. Темпорални детерминатор

После примера са спацијалним значењем, највише је именских израза где је генитивном конструкцијом исказан темпорални детерминатор, али и далеко мање – свега 6 именских израза, могу бити сасвим различите лексеме, идентификују се временом свог настанка.

међу српским устаницима из 1804. године (ВЛ, Преобр., 245)
дједови рођаци и пријатељи из младости (ВЛ, Преобр., 42)
догађаје из тридесет протеклих година пратио сам... (ВЛ, Преобр., 11)
неки рачуни из ранијих времена (ВЛ, Преобр., 127)
да не понове кџамет од прије четири године (ВЛ, Преобр., 337)
испред бодеза с краја 18. вијека (ВЛ, Преобр., 129)

2.2.6. Посесивни детерминатор

Будући да примарни адноминални детерминатори нису предмет овог истраживања, овде бележимо само оне случајеве у којима се ово категоријално значење види из односа управног и зависног дела именског израза као однос мероничности, односно однос дела и целине, али који нису исказани облицима типичним за ову семантичку категорију⁵⁷. Забележена су три таква именичка израза и у свим примерима генитивни облик је блокиран предлогом *ИЗ*. Од тога у два примера имамо именицу *род* у генитиву поред предлога блокирану и обавезним детерминатором.

моћном сџхадару из везирског рода Соколовића (ВЛ, Преобр., 24)
дванаест мушких глава из нашег рода је...скончало (ВЛ, Преобр., 84)
 [на то] *указују и четири извода из полицијских записника* (ВЛ, Преобр., 80)

2. Закључак

На основу анализираног корпуса који чине 42 именичка израза детерминисана предлошким генитивом са семантичким обележјем аблативности уочавамо да је аблативни тип *потичање*: *извор – порекло* главни вид испољавања аблативности којим генитивна конструкција одређује управни део именичког израза. Наиме, 35 анализираних примера забележено је с наведеним типом аблативности, док у свега 7 примера предлошка генитивна форма носи обележје типа *удаљавање*.

⁵⁷ Уп.: “Понекад исти однос између целине и неког њеног дела може бити осмишљен и језички представљен на два или више начина у зависности од тога која језичка средства се изабере да би он био означен, нпр.: *Врата на аутобусу била су затворена, Врата од аутобуса била су затворена, Врата аутобуса била су затворена.*” (Пипер 2005б: 947)

У оквиру примера са значењем *потцања* издваја се као доминантно одређивање порекла као места настанка (27 именичких израза). На другом месту, али у далеко мањем броју примера (6) оваквим генитивом се детерминише време настанка. Сасвим је маргинална употреба генитива с предлогом *ОД* који представља семантички субјекат.

У 21 именичком изразу у облику предлошког генитива имамо име административне целине (државе, области, града) или појам са значењем дела града и значењем неког неодређеног простора. У 14 од 21 именичког израза забележено је 16 назива различитих административних целина, а у осталих 7 израза имамо 5 различитих лексема за означавање просторних појмова. Све такве именице означавају место порекла, потцања садржаног објекта који је исказан именицама са значењем ‘човек’. Садржани објекат је ‘човек’ и у 3 именичка израза где се генитивном формом означава група у којој је човек настао. У преостала 3 примера предмет је садржани објекат, а генитив с предлогом означава место на којем смо први пут сазнали за њих (извор сазнања).

Примарна је употреба предлога *ИЗ* уз географске појмове. Од 21 примера 13 различитих генитивних облика блокирано је овим предлогом. Потом долази предлог *ОД* који у 5 именичких израза стоји уз 8 различитих географских имена, у регионалној употреби, од којих један назив (*манастир Василије Острошки*) не значи место, али се генитивном конструкцијом означава порекло из места где се налази манастир и његове околине. С предлогом *С(А)* блокирана су 3 генитивна облика, од којих је један назив града (*Цетиње*), а остала два са семантиком простора неомеђеног границама. Изузев предлога *С(А)* који налазимо у једном примеру уз фрагментизатор којим се показује завршни сегмент неке временске јединице, ово су и једини забележени примери употребе предлога *С(А)*, у целом корпусу.

За анализиране примере са значењем *удаљавања*, али и за цео корпус уопште, констатујемо да појава одређеног аблативног предлога уз генитивни облик именице на првом месту зависи од инхерентне лексичке семантике именице која је зависни део именичког израза, односно од концептуализације појма израженог именицом у генитиву. Све оне именице које означавају стварни садржатељ или означавају апстрактни појам који концептуализујемо као садржатељ блокиране су предлогом *ИЗ*. Међутим, избор предлошке форме којом ће бити блокиран генитивни облик конкретне именице у именичком изразу зависи и од синтаксичко-семантичке позиције генитивне конструкције. У функцији објекта предикације избор аблативне предлошке форме зависи и од инхерентне лексичке семантике глагола који у облику девербата представља управни део именског израза. На избор предлога у генитивној структури може утицати и префиксална морфема управног дела именичког израза изведеног од префиксираног глагола, како у случајевима када је зависни део таквог израза прилошка допуна објекатског типа, тако и у случајевима када је реч о спацијалном детерминатору девербата од динамичног глагола. Ипак, у таквим случајевима избор предлошке форме највише зависи од конкретне потребе експлицирања одређене реалије у датом контексту.

Литература

- Antonić, Ivana (1999). Temporalni genitiv s predlogom USRED. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLII [Посвећено сећању на академика Павла Ивића]: 133-139.
- Antonić, Ivana (2004a). Temporalna determinacija nominalnom formom u genitivu u standardnom srpskom jeziku. *Slavia Meridionalis. Studia linguistica. Slavica et balcanica*. red. Stanislav Karolak. Warszawa: Instytut slawistyki Polskiej akademii nauk. 4: 65-80.
- Антонић, Ивана (2004б). Синтакса и семантика датива. *Јужнословенски филолог*. LX: 67-97.
- Антонић, Ивана (2005а). *Синтакса и семантика надежа*, у: Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић (2005). *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика – Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Антонић, Ивана (2005б). Субјекатски генитив у стандардном српском језику. *Јужнословенски филолог*. LXI: 125-143.
- Антонић, Ивана (2005в). Предлози *УСРЕД*, *НАСРЕД*, *ПОСРЕД* у савременом стандардном српском језику. *Зборник Матице српске за славистику*. 67: 129-136.
- Антонић, Ивана (2006). Предлог *ОД* у савременом српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 35/1: 129-144.
- Арсенијевић, Нада (2003а). Акузатив с предлогом у савременом српском језику (I). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVI/ 1: 101-261.
- Арсенијевић, Нада (2003б). Акузатив с предлогом у савременом српском језику (II). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVI/ 2: 51-216.
- Вићентић, Биљана и др. (2001). *Грађа за библиографију српске синтаксе*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ивић, Милка (1954а). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко–семантичка студија)*. Београд: Српска академија наука. (Посебна издања, књ. СС XXVII, Институт за српски језик, књ.2)
- Ивић, Милка (1954б). Узрочне конструкције с предлогом *због*, *од*, *из* у савременом књижевном језику. *Наш језик*. н.с., књ. 5/св. 5-6: 186-194.
- Ivić, Milka (1983). *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta
- Клајн, Иван (2002). *Прилози граматици српскога језика: Творба речи у савременом српском језику. Први део – Слагање и префиксација*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Клајн, Иван (2003). *Прилози граматици српскога језика: Творба речи у савременом српском језику. Други део – Суфиксација и конверзија*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Klikovac, Duška (2000). *Semantika predloga: studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.

- Lalević, Miodrag S. (2004). *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika*. (1. izd. fototipsko izdanje 1974) Beograd: Nolit.
- Мићуновић, Љубо (2002). *Речник страних речи и израза*. Београд: АЛТЕРА.
- Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Dobra vest.
- Пипер, Предраг (2005а). *Именски израз*, у: Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић (2005). *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика – Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Пипер, Предраг (2005б). *Семантичке категорије у простој реченици: Синтаксичка семантика*, у: Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић (2005). *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика – Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Поповић, Људмила (2005). *Комуникативне функције просте реченице*, у: Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић (2005). *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика – Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Речник српскохрватскога књижевног језика I-VI* (1967-1976). Нови Сад Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- Ружић, Владислава (2005). *Проста реченица као синтаксичка целина*, у: Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић (2005). *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика – Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Станојчић, Живојин и Љубомир Поповић (1994³) *Граматика српскога језика*. (Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе). треће, прерађено издање. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић, Михаило (1965). *Значење и функције генитивне синтагме с предлогом од*. *Наш језик*. н.с. год. XIV/бр. 4–5: 239–262.
- Стевановић, Михаило (1974²). *Савремени српскохрватски језик*. (Грамаички системи и књижевнојезичка норма). II Синтакса. Београд: Научна књига.
- Фелешко, Казимјеж (1995). *Значења и синтакса српскохрватског генитива*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Вукова задужбина – Орфелин.

Zoran Simić

THE PREPOSITIONAL GENITIVE WITH THE SEMANTIC ABLATIVE MARKER
IN NOUN PHRASES IN THE LANGUAGE OF THE NOVEL *PREOBRAŽENJE* BY
VOJISLAV LUBARDA

S u m m a r y

The paper examines nominal phrases from the novel *Preobraženje* by Vojislav Lubarda. It deals with prepositional genitive structures with the semantic ablative marker which appear as dependend parts of nominal phrases and are primarily of nominal type.

The analysis has shown that the ablative type of *origin* or *source*, where the source is predominantly defined as the place of origin, is the major ablative form by means of which the genitive structure defines the head noun. The form of prepositional genitive is mainly found in geographical items which primarily take the preposition *IZ (FROM)*.

The analysis has also revealed that the particular ablative preposition which appears with the genitive form of noun chiefly depends on the inherent lexical semantics of the noun which is the dependend part of a noun phrase i.e. on the conceptualization of the notion expressed by the genitive form of the noun.

The transformative analysis of the prepositional genitive structures with the semantic ablative marker has shown that in the deep structure they may have various syntactic and semantic positions: semantic subjects (doers of the action), object-ablatives, noun complements, and, in most cases, adverbial determiners, spacial and temporal.